

Elektronická skripta na ESF MU

Jaroslav Nekuda, ESF MU

Návštěva fakultního skladu publikací nezavdává obvykle mnoho důvodů k radosti. Na první pohled jsou patrné rozdíly v objemu zásob. U jednoho titulu je k mání už jen několik málo kousků – nebo dokonce žádné, jiné tituly jsou zastoupeny hromadami neprodejných, protože rychle zastaralých, titulů. V nich jsou pak umrtveny nemalé finanční prostředky a šance na jejich revitalizaci je obvykle jen iluzorní. Narážíme na hlavní problém v oblasti produkce výukových publikací, na ESF reprezentovaných zejména skripty a tzv. distančními studijními podporami (DSO), určenými zejména pro posluchače kombinovaného studia. Je to plánování optimálního nákladu tištěných publikací a – mnohdy – jejich obtížná prodejnost. Dlouhodobější analýza nákladů, výnosů a skladových zásob nám už v roce 2005 signalizovala neudržitelnost dosavadního stavu, a tak logicky vyvstávala otázka „co dál“.

Předesíláme, že prosazení zdánlivě jednoduchého řešení, které se na první pohled nabízí, představuje poměrně složitý a komplikovaný problém, do kterého vstupují i ne zcela racionální prvky a agenti. Řeč je o přechodu k *elektronickému publikování*, které se v posledních letech začíná na VŠ prosazovat stále více.

Začněme ale po pořádku. Jak tedy vzniká *neprodejnost*? Na začátku obvykle bývají „velké oči“ autora, který často v dobré víře – *aby náklad stačil* – ho nadhodnotí. Druhým faktorem jsou stále rostoucí ceny polygrafického průmyslu a naopak poměrně nízké ceny kopírovacích služeb. Studenti mají v této otázce jasno, jak je patrné z následující tabulky:

Je podle vás výhodnější skripta vydaná ESF MU koupit nebo si je půjčit a okopírovat?

- určitě koupit	7 %
- spíše koupit	28 %
- určitě okopírovat	23 %
- spíše okopírovat	38 %
- neví	4 %

Tabulka je založena na odpovědích 372 posluchačů prezenčního studia ESF: více než polovina z nich považuje kopírování skript za výhodnější

podnik než jejich koupi; navíc – 55 % studentů považuje ceny prodávaných skript za *velmi* nebo *spíše vysoké*. Do ceny přitom vstupují jen nejnужnější nákladové položky a fakulta prodejem nedosahuje žádného zisku. Do prodejnosti také intervnují činitelé vně sféry našeho vlivu. Sebelepe napsaná skripta o sociální politice nebo financování veřejného sektoru se okamžikem přijetí zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů stávají prakticky neprodejnými.

Na základě informací, které jsme měli v té době k dispozici – mluvíme o roce 2005 – jsme sestavili následující přehled o výhodách a nevýhodách klasického a elektronického publikování:

Klady elektronického publikování:

- Ekonomické úspory, nevznikají žádné neprodejné zásoby.
- Bylo by docíleno stavu plné saturace studentů studijními materiály („vše“ co je k dispozici „mají všichni“ k dispozici i v retrospektivě).
- Nízké nebo nulové náklady pro studenty: fakulta by mohla elektronická skripta poskytovat prakticky zdarma anebo tak, aby paušální poplatky studentů pokryly alespoň autorské honoráře.
- Komplexnost a rychlá dosažitelnost: byla by vytvořena databanka skript s retrospektivou a jednoduchým vyhledáváním. Vstup pro studenty odkudkoli z Internetu do autorizované části webového prostředí ESF.
- Aktuálnost: bezprostředně po napsání skript by tato mohla být studentům k dispozici, klasická cesta je minimálně o 1 měsíc delší, což mnohdy znamená fatální skluz.
- Operativnost: obsah el. skript by mohl být jednoduše a rychle modifikován / aktualizován.
- Odpadl by celý proces „vydávání skript“: objednávání, autorské zpracování, tisk, distribuce, evidence, vedení skladu zásob, účetnictví a fakturace, výprodej neprodejných titulů.
- Odpadá nutnost odhadovat optimální náklad, odpadají také dotisky skript.
- Odpadají transakční náklady studentů: shánění skript, půjčování, rezervování, kopírování, vrácení, cesty „sem a tam“.
- Snižuje se poptávka po skriptech v knihovně: to vede ke zmenšení pohybu osob v knihovně

a následně i ke snížení hluku a úspoře místa. Odpadají krádeže skript.

- Dobrá a komfortní dosažitelnost skript by se mohla projevit v lepších studijních výsledcích našich posluchačů.
- Image fakulty by byl užitím těchto *trendy* postupů posílen.

Nevýhody elektronického publikování:

- Okamžikem zveřejnění elektronické verze se stává jakékoli další vydání v papírové podobě prakticky neprodejným.
- Fakulta by se nereprezentovala svými skripty a DSO na knižním trhu.
- Část studentů by si materiály musela „tak jak tak“ tisknout, studium z obrazovky nemusí všem vyhovovat.
- Nejasný je dopad do vykazování publikačního výkonu zaměstnanců. El-skriptům bez fyzického nosiče není možné přiřadit ISBN.
- Musela by být řešena otázka skript pro knihovnu a tzv. povinné výtisky.
- Musela by být podrobněji prozkoumána autorskoprávní stránka věci¹ (možné volné šíření elektronických verzí via Internet apod.).
- Zavedení (anebo nezavedení) paušálního poplatku pro studenty.
- Někteří, zejména konzervativněji založení pedagogové nemusí takovou „převratnou novinku“ podporovat.

No a jak to tedy nakonec všechno dopadlo? Fakultní veřejnost byla projektu nakloněna; celkem 61,0 % studentů by souhlasilo s plným přechodem fakulty k elektronickému publikování a to i za předpokladu, že by ve hře bylo stanovení určitého nevysokého paušálního poplatku, a mezi učiteli měl přechod k elektronickému publikování dokonce 73,0 % podporu. A tak po sérii nikoli úplně jednoduchých a přímočarých vyjednávání vyšla již v roce 2006 první elektronická skripta a pro rok 2007 bylo přijato rozhodnutí plánovat ediční činnost do dvou skupin

¹V nedávné době jsme narazili na inzerovanou nabídku tzv. „CD pro prvák“, kde nabízející strana – „pan Martin“ (jen s uvedením kontaktu na mobilní telefon) – nabízí posluchačům prvního ročníku ESF za 299 Kč CD, jehož hlavním obsahem jsou elektronické texty, které jsou jinak studentům volně přístupné v IS MU, jak o tom v našem článku referujeme dále.

„produktů“. První z nich představují tzv. *konkurenceschopné tituly*, které mají šanci se prosadit na širším knižním trhu ČR. Ty jsou vydávány ve spolupráci s renomovanými nakladatelstvími a výhradně v knižní podobě. Druhou skupinu tvoří užší, *specializované tituly*, které vychází v tištěné podobě jen v nákladu 25 kusů. Jsou určeny pro autory, dále jako tzv. povinné výtisky a exempláře pro knihovnu. Elektronické verze skript nebo distančních studijních opor jsou umístěny v IS MU, v sekci studijních materiálů a mohou je využívat skupiny oprávněných uživatelů. Obvykle je to povoleno celé akademické obci fakulty nebo MU. Distanční studijní opory jsou určeny posluchačům kombinovaného studia, kde je předpokládán větší objem samostudia, a proto jsou kladeny i vyšší nároky na jejich metodickou úroveň. S využitím podpory e-techniků jsou také umístěny v IS, podle možností jsou však ještě dále rozšiřovány o hypertextové odkazy (jak v rámci dokumentu, tak na externí zdroje) či záznamy z přednášek. Nejdokonalejší formou je pak plně *interaktivní studijní text*, který navíc k výše uvedenému obsahuje i autokorekční testy a využívá dalších možností, které IS MU v rámci e-learningu nabízí. Během letošního roku vyšlo celkem 11 titulů skript a 16 DSO v elektronické podobě.

Možnost umístit výukové publikace na ELPORTÁL MU, kde by byly přístupné veřejnosti, je zatím využívána spíše ojediněle. Svou roli zde možná hraje určitá psychologická bariéra či kalkulace, která říká: *proč já bych měl skriptum/publikaci, se kterým jsem se kdovíjak mořil, dávat zdarma a zcela volně k dispozici komukoli v Internetu?*

Organickým doplňkem elektronického publikování je naše spolupráce, kterou jsme letos navázali se společností Tribun EU, s. r. o. Poskytuje službu nazvanou *Knihovnička*². V podstatě je to „tisk na vyžádání“ již od nákladu 1 ks skript s dodáním do druhého dne do fakultní prodejny knih v cenách, kterým ceny kopírování zatím nemohou konkurovat. Dále se nabízí také možnost vydávat tzv. sponzorovaná skripta (s reklamou sponzora), u kterých je možné dosáhnout dalšího snížení ceny až o 20 %. Tímto způsobem je

²<http://www.knihovnicka.cz>

otázka prodejnosti či neprodejnosti výukových publikací vyřešena, navíc se veškeré transakce odehrávají v prostoru, do kterého fakulta nemusí žádnými aktivitami vstupovat.

A do budoucna? Lynne Brindley, výkonná ředitelka British Library, již před dvěma lety předpovídala přechod od tištěného k digitálnímu publikování v roce 2020. Říká - mnoho lidí si všímá národního přechodu k digitálnímu vysílání. Méně známý je fakt, že podobný trend již probíhá ve světě publikování: kolem roku 2020, 40 % britských výzkumných monografií bude dostupných jen v elektronické podobě, dalších 50 % bude dostupných v obou formátech (tištěném i digitálním) a jen zbývajících 10 % nových titulů bude dostupných v tištěné podobě³.

Možná, že i díky projektu elektronických skript budeme lépe připravení na to, co nás čeká a co nás nemine. □

³Christensen L.: British Library predicts 'switch to digital by 2020'. Dostupné na <http://www.bl.uk/news/2005/pressrelease20050629.html>